

žemo kako monotoniju dokumenata razbija, a zbirku osvježava nevelik broj faksimila koji premašuju faktografski značaj.

Priredivačima su promakli i neki propusti koji su, inače, neminovni u takvim poduhvatima, pogotovu ako se nisu koristila iskustva u izdavanju zbirke dokumenata. Pri izboru dokumenata ima, istina, malo primjera da su ispuštena neka važnija dokumenta a da su opet uvrštena neka mnogo manje važna dokumenta; nema dubljih poniranja u sadržaj dokumenata i njihovu dušu da bi se vidjeli začeci kasnijih procesa ili objasnilo kako se odvijaju, zašto se neki od njih napuštaju, kakva im je bila sudbina. U tom smislu nema ni objašnjenja vanrednih zasjedanja. Nije ništa rečeno zašto su odlagana neka zasjedanja; zbirka bi dobila u preglednosti da su dokumenta označena imenom i brojem i da je na kraju dat njihov spisak. Dobro je što nijesu lektorisana. Tako je sačuvan njihov duh i duh vremena u kome su nastali; u grupaciji ovih primjedaba da navedemo i potrebu za drugim registrima geografskim i predmetnim.

Najzad da kažemo da bi mnoge od tih primjedaba bile umanjene da je nakon predgovora dat uvid u kome bi se sasvim kratko dao prikaz procesa koji su otvoreni odmah nakon oslobođenja 1945. godine i koji su trajali sve do kraja 1950. godine. Tim bi se znatno olakšao posao za širu čitalačku publiku, iako je zbirka namijenjena užem krugu stručnjaka.

Uprkos nekim propustima stručne prirode ta zbirka dokumenata koristan je izdavački poduhvat. Sa već objavljenim knjigama dokumenata o ZAVNO Crne Gore i CASNO-u ona čini cjelinu. Na jednom mjestu se sada nalazi dragocjena dokumentacija koja govori o neponovljivom vremenu iz naše prošlosti, njegovom duhu i duhu njegovih tvoraca. To je vrijeme entuzijazma i samoprijedora naroda bezgranično odanog svom revolucionarnom subjektu. To se vidi iz brojnih dokumenata bez obzira odnose li se na ratno ili poratno vrijeme. I danas može da bude poučan način kako su tada rješavani aktuelni problemi. Pri tome mislimo na uvjerenje koje se pretvara u filozofski stav i pogled na svijet — da se izlaz iz svih teškoća vidi u osloncu na vlastite snage i mogućnosti da smo udruženi uvijek jači. U svakom slučaju ta zbirka dokumenata omogućava da se lakše prati izgradnja političkog sistema koji se rađao na iskustvima »prve zemlje socijalizma« i »prve revolucije organizovane radničke klase«, ali postepeno i sve više i na osnovu vlastitog sagledavanja i videnja puta u socijalizam. Zbog toga će ona biti nezaobilazna osnova za svestranije i dublje proučavanje toga značajnog perioda u razvitku Crne Gore i Jugoslavije.

Zoran Lakić

SOVJETSKE TEORIJE PRAVA, »Globus«, Zagreb 1984. 525 str.

Svaka teorijska misao upućena je na traganje za svojim socijalnohistorijskim ishodištima i bitnim točkama vlastitog razvoja već i stoga što proučavanje prethodnih znanstvenih rezultata često omogućuje da se kompleksnije sudi i o vlastitim. Potpuno razumijevanje bilo koje razine stvarnosti (pa i intelektualne) moguće je jedino zahvaćanjem objekta u njegovom ukupnom histo-

rijskom realitetu, a konzekvence genetskog dimenzioniranja takvog pristupa dopiru i do suvremenosti.

Marksistička teorija prava potvrđuje tako naznačenu potrebu kritičkog razmatranja vlastitih početaka. Neizgrađenost njezinih teorijskih okvira, a naročito još uvijek prisutna upitnost o metodološkoj (ne)mogućnosti njezine autonomne egzistencije glavni su razlozi čestog tematiziranja sovjetskih teorija prava. Pažnju pri tome naročito privlače rani period (uobičajeno omeđen s 1918. i 1928. godinom), kao prvi konzistentan pokušaj problematiziranja pravnog i političkog područja na Marxovom nasljeđu, te kasniji pravnoteorijski izraz staljinističke koncepcije razvoja društva. Kritička impostacija tih teorija u suvremenoj marksističkoj misli (usp., npr., radove Cerronija, Paula, Negta, Blocha), ali i autora nemarksističke orijentacije (npr. Bobio, Collins, Kelsen) ima za cilj u prvom redu otkriti metodološki pristup pravnom fenomenu kojim bi se izbjegle redukcionističke zamke koje i do danas uglavnom opterećuju tok marksističkog promišljanja o pravu.

Slični naponi prisutni su i u teoriji prava u nas, no mnogo manje nego što bi se s obzirom na njezinu deklariranu marksističku orijentaciju očekivalo. Od zapaženijih pokušaja moguće je uputiti na radove Ljubomira Tadića koji je obradi ranog perioda posvetio znatnu pažnju, te na disertaciju Firdusa Džinića »Jedan pokušaj zasnivanja marksističke teorije prava« (Beograd 1979), dok je od prijevodne literature iz ranog perioda doskora bila dostupna jedino »Opšta teorija prava i marksizam« J. B. Pašukanisa (Sarajevo 1958).

Upravo zato objavljivanje zbornika »Sovjetske teorije prava« (ur. Firdus Džinić) već se i preliminarno može označiti kao značajan izdavački potez. Time, naime, postaju pristupačni prijevodi izvornih tekstova što omogućuje neposredni uvid u izuzetno zanimljive faze razvoja marksističke teorije prava, koje su ujedno važan segment određenoga historijskog trenutka.

Zbornik je koncipiran tako da su tri najznačajnija autora ranog perioda predstavljena integralnim oblicima svojih glavnih djela (P. I. Stučka: »Revolucionarna uloga prava i države«, J. B. Pašukanis: »Opšta teorija prava i marksizam« i I. Razumovski: »Problem marksističke teorije prava«), čemu je pod naslovom »Epilog« dodan rad »O stanju na fronti pravne teorije« A. J. Višinskog, teorijskog i političkog egzekutora tih teorija (a kako to zna biti — i jednog od teoretičara, Pašukanisa, nestalog u čistkama nakon oštih kritika); radovima prethodi uvodna studija Firdusa Džinića: »Sovjetske teorije prava ranog perioda i marksizam« koja, zapravo, predstavlja veći dio završnog poglavlja (»Kritičkog zaključka«) njegove već spomenute disertacije.

Premda, dakle, nije dan cjelovit pregled sovjetskih teorija prava — kao što bi se iz naslova moglo pogrešno zaključiti — u zborniku je ipak prisutna konseptivna dimenzija: naime prikazom sociologistički orijentiranih autora ranog perioda i naknadne staljinističke reakcije, izrazito normativistički obojene, prezentirana su dva momenta razvoja sovjetskih teorija prava. Taj antitetički ali i kronološki postavljen izbor radova ukazuje ujedno na povezanost strukturalne i historijske dimenzije s obzirom na to da dominantni ontološki kriterij (što je pravo) korelira s političko-socijalnim kriterijem razdiobe historije SSSR-a. U predstavljenim tekstovima ranog perioda (koji istodobno obilježavaju prvi početak marksističke teorije prava) izražena je potreba kritike pozitivizma u pravnoj znanosti i nužnost formiranja novog pogleda na pravo koji će svoj krajnji utok naći u stvarnosti. Stoga se u duhu Marxove kritičke metode teži

izgradnji nove teorije prava kao kritike prava. Pojedini pravni instituti i kategorije promatraju se u slijedu njihovog historijskog razvoja uz naglašavanje veze vlasničkopravnih kategorija s realnom ekonomskom strukturom društva. Ishodište prava nalazi se tako izvan njega samoga u sferi proizvodnih i razmjenskih odnosa, a samo pravo shvaća se kao ideološki fenomen koji, međutim, ima svoju »realnu povijest [...] kao poseban sistem odnosa« (Pašukanis, str. 193). Riječ je o, kako Razumovski kaže, »sociološkoj i socijalističkoj kritici buržoaske opće teorije prava« (str. 299) što se u ovih autora iskazuje naročito izrazito negativnim odnosom prema zakonskoj formi kao odrednici prava. Time se oni, zapravo, kreću pravcem razaranja tradicionalne jurisprudencije i otvaranja bitno novih perspektiva u poimanju prava u kontekstu izgrađivanja pretpostavki za zbiljsku izmjenu svijeta.

Novum koji takav pristup donosi sublimiran je (mada ne bez manjkavosti) u metodološkom mehanizmu i u korespondirajućem pojmu prava. Međutim, unatoč sličnom polazišnom stavu zamjetne su znatne razlike među pojedinim teoretičarima.

Tako Stučka, za razliku od Pašukanisa i Razumovskog, počinje s definiranjem prava (»Pravo je sustav (ili poredak) društvenih odnosa koji odgovara interesima vladajuće klase i koji se štiti njezinom organiziranom moći.«, str. 11), smatrajući da metodološke aspekte marksističke teorije prava tek treba razraditi. No, već se takvom širokom relacionističkom definicijom otvara temeljni problem sociologističkog pravca — odnos prava i ekonomije. Naime, lociranjem prava u sferu društvenih odnosa (koje Stučka definira kao ukupnost odnosa proizvodnje i razmjene) pravo se doista svodi na ekonomiju. Takav nedifirencirani pristup mora, stoga, uroditi izuzetnim teškoćama pri pokušaju njegove konzekventne provedbe, pa tako, primjerice, inače interesantan pokušaj razrade Marxove analize ugovora iz »Kapitala« završava kontradikcijom u tvrdnji da karakter pravnosti društvenim odnosima ponekad daje norma (str. 71 i d.). Nadalje, svojom univerzalnošću koja dovoljno ne respektira momente historijskog razvoja Stučkin pristup ujedno iskazuje s marksističkog aspekta prilično problematičan stav prema odnosu prava i historije.

Interesantno je stoga Pašukanisovo prilaženje tom pitanju iskazano upozorenjem da se problematika pojma prava ne može naprosto »iscrpiti definicijom [...] per genus et differentia specifica« (str. 183). Pouka je jasna — potrebno bi bilo pratiti pravo u njegovom kretanju i uočiti njegove specifične historijske oblike, a ne naprosto dati općenitu definiciju. No, Pašukanis to svoje opredjeljenje nije proveo i u toj je nedosljednosti nesumnjivo važan nedostatak njegove teorije. Međutim, bitni je moment toga pokušaja izrada čvrstog i konzistentnog metodološkog okvira za takav pristup pomoću domišljate projekcije Marxovih stavova iz »Uvoda u kritiku političke ekonomije«. Pašukanis, parafrazirajući Marxa, govori o metodi konstrukcije konkretnog, tj. o potrebi analize pravne forme u njezinu najapstraktnijem obliku prelazeći prema historijski konkretnom. Konzekventna provedba te metode polazi od Marxove analize robe odnosno pravnog subjekta kao njezinog juridičkog produžetka. Tim se kritika političke ekonomije uspostavlja kao paradigma razvoja pravne znanosti, pa je dosljedno tome razvoj opće teorije prava u Pašukanisa definiran kao »razvoj osnovnih tj. najapstraktnijih pravnih pojmova« (str. 177).

Razumovski pak (koji u osnovnom slijedi Pašukanisa) smatra neprimjerenim potpuni paralelizam s razvojem političke ekonomije (v. str. 393 i d.), a naročito

kritizira izbor pravnog subjekta za polazište, smatrajući da je taj pojam preideologiziran a da bi mogao biti operativan. Umjesto toga on kreće od posjeda kao od najelementarnije pravne čestice s najmanje skrivenim odnosom dominacije — subordinacije koji Pašukanis, tvrdi Razumovski, zanemaruje. Odabir posjeda kao polazišne točke u genetskom pristupu pravu, za kakav se Razumovski zalaže, nesumnjivo bi urodio interesantnim rezultatima za teoriju vlasništva — pa je utoliko šteta što ni Razumovski tu svoju nakanu nije proveo. Ipak, da se vratimo Pašukanisu, kategoriji pravnog subjekta teško se može osporiti ne samo distinktivni već i centralni značaj pri analizi pojma prava (v. o tome Tadić: »Filozofija prava«, Zagreb 1983, str. 223). Pašukanis, slijedeći Marxa, tu analizu počinje na tržištu na kojem ljudi istupaju kao vlasnici robe priznajući jedni druge kao subjekte. Razvoj tog odnosa postiže vrhunac u razvijenoj tržišnoj komunikaciji — kakva je kapitalistička — gdje se dovršava i pretvorba čovjeka u bezlični subjekt prava, a nesigurno privatno vlasništvo postaje apsolutno zaštićeno. Rezultat je toga da »jedinствен i cjelovit odnos dobiva dva osnovna aspekta — ekonomski i pravni« (str. 234), tj. pravo je »mistificirani oblik« (str. 201) odnosa razmjene. Pravo se tako u svom punom obliku pojavljuje tek i jedino u kapitalizmu da bi revolucionarnom transformacijom društva i ono počelo svoj put odumiranja. Utoliko ni ne postoji nekakvo »socijalističko« pravo, jer nova regulativa znači napuštanje pravnog terena sve dominantnijom komunikacijom privrednih subjekata posredstvom fleksibilnog administrativno-tehničkog rukovođenja.

Međutim, unatoč ingenioznom spajanju kategorija robe i pravnog subjekta, odnosno kritike političke ekonomije i marksističke teorije prava, ta Pašukanisova »civilistička« orijentacija rezultira dvjema bitno nepovoljnim posljedicama: pravo postoji isključivo kao buržoaska kategorija (čime Pašukanis iznevjerava svoju naznačenu ambiciju za historijskom tipologijom prava — u kojem će smjeru kasnije izvršiti samokritiku), a javno se pravo potpuno eliminira ili u najboljem slučaju objašnjava kao jedva emancipirani derivat privatnog prava. Pašukanis se tako logički nalazi na Stučkinjoj liniji — pravo je društveni odnos potpuno povezan s ekonomskom bazom. Riječ je, zapravo, o instrumentalističkoj koncepciji prava u kojoj ono funkcionira kao dio nadgradnje koja je naprosto odraz ekonomske determinante. Ono bitno na što se pravo svodi upravo je ta osnova, čime se negira samosvojnost pravne razine, a time i (relativna) autonomnost, tj. egzistencija marksističke teorije prava. To se, uostalom, vidi i po naglašavanju veze marksističke teorije prava s političkom ekonomijom koja kod Pašukanisa upravo postaje srž prve. Stučka pak nimalo slučajno govori o pravnoj znanosti kao nerazvijenoj i o njezinoj tek perspektivnoj distanci od političke ekonomije (str. 159—160), »pokrivajući« time vlastitu koncepcijski nediferenciranu poziciju koja se ni razvojem ne bi mogla emancipirati od političke ekonomije.

Slično vrijedi i za Razumovskog, premda on nudi drukčiji pojam prava, smještavajući ga u razinu društvene svijesti. Pravo je, naime, po njemu ideološka forma ekonomskog sadržaja, tj. društvenih odnosa koji su već i sami na određeni način oblikovani. Analitički pristup tim dvjema sferama podrazumijeva da bi marksistička teorija prava imala funkcionirati kao nastavak kritike političke ekonomije i stoga se baviti ne društvenim odnosima već ideološkim oblicima koji ih iskazuju i imaju svoj završetak u sistemima normi, a tek bi nakon toga došla u obzir sinteza. No, unatoč tom kompleksnom pristupu pravu, »ideološka

forma« zadržava reduktivnu ovisnost o »ekonomskoj formi«, pa pravo u krajnjoj liniji ostaje zarobljeno unutar »baza-nadgradnja« koncepcije.

Rana sovjetska teorija prava tako već u samim polazištima, unatoč doista izvanrednoj važnosti pokušaja smislenog formuliranja kritičkog pravca kojim marksistička teorija prava nužno mora poći, nije uspjela dati i zadovoljavajuće temelje za konkretniji pristup pravu.

Koncepcijski zaokret (premda možda prividan, kao što će kasnije biti naznačeno) i vulgarizacija marksističke teorije nadoći će s Višinskim. Valja napomenuti da je njegov rad »Problemi prava i države kod Marxa« (usp. A. Ja. Vyšinskij: »Problemi del diritto e dello Stato in Marx« u »Teorie sovietiche del diritto«, ed. Cerroni, Milano 1964) možda pogodniji za razmatranje njegovih »teorijskih« okvira nego što je u tom zborniku objavljeni tekst koji zahtijeva određeni napor za rekonstrukciju te pozicije. No, vrijednost je odabranog teksta u ilustrativnosti stvarnih, vulgarno-ideoloških ishodišta Višinskog s obzirom na to da je, zapravo, riječ o političkom obračunu koji ima svoje »znanstvene« metodске implikacije.

Naime, u Višinskog se »kritička metoda« nizom primitivnih kvalifikacija upravlja jedino prema teoretičarima, a ne i prema pravu kao predmetu. Pravo je po Višinskom norma koju proizvodi država, pa se, u skladu sa Staljinovim gledanjem, iz postojanja socijalističke države izvodi i zaključak o postojanju socijalističkog prava. Najoštrije kritike Stučki i Pašukanisu će i biti upućene zbog njihovog predviđanja odumiranja prava nakon revolucije, što je po Višinskom, zapravo, negacija u SSSR-u egzistentnog »proleterskog prava«. Time Višinski potpuno odstupa od kritičnog nastrojenja ranog perioda reafirmirajući, zapravo, jurisprudenciju kao pozitivnu normativnu pravnu znanost čija se specifičnost može kretati jedino na monotehničkoj razini. S obzirom na to da on svodi pravo na politiku (»Pravo je oblik politike, tj. oblik djelatnosti države«, str. 477) dajući mu time potpuno voluntaristička obilježja, državna norma dobiva obilježje svemoćnosti, a normativna osobenost prava utapa se u političku ideologiju socijalizma.

Razgovor o normi i politici tako je u Višinskog gotovo jedini moguć. Stoga je osobito interesantno problematiziranje odnosa politika—pravo u njega i teoretičara ranog perioda. Naime, za razliku od Višinskog (koji pravo svodi na normu), Stučka i Pašukanis »koncepcijski« eliminiraju pravnu relevantnost normativnog elementa (drukčije Razumovski koji naglašava značaj zakona gledajući u njemu pravno-politički izraz). Međutim, državna norma, tj. zakon svodi se na politiku pa su tako unatoč različitim polazištima konzekvence vrlo slične. Zakon se, naime, u oba slučaja poima sasvim voluntaristički kao izraz klasne volje — u čemu su naročito bliski stavovi Višinskog i Stučke — i kao de facto jedva čine ograničeni regulator društvenih odnosa. Strah od konzervativnog utjecaja pravne sigurnosti koja se zasniva na postuliranoj ekvipariranosti pravnih subjekata, a faktičnoj nejednakosti navest će svu trojicu autora ranog perioda (u čemu je ipak najzreliji Razumovski) da daju primat političkoj akciji. U praksi toga doba snažno izraženu pojavu kršenja zakonitosti Stučka razmatra kao problem odnosa »revolucionarne svrsishodnosti« (što je pojam koji je označavao manje-više arbitrarnu djelatnost sudova kao eksponenata klasne svijesti u postoktobarskom periodu) i »revolucionarne zakonitosti« (tj. poštivanja revolucionarnih zakona), nalazeći neku vrstu teorijskog kompromisa u zalaganju za »operabilne« zakone i ustavnu mogućnost njihove izmjene u roku

od 24 sata (str. 121), te zahtijevajući poštivanje zakonitosti, ali uz afirmaciju ekstenzivnog tumačenja u interesu proletarijata i njegove države (str. 127). Višinski pak mora inzistirati na zakonitosti i stabilnosti s obzirom na to da naglašava normativnost kao bitni element prava. Međutim, on uvodi bitni korektiv u obliku hipokritski kontradiktornog pojma »zakonske analogije« (tj. analogije čija je upotreba predviđena zakonom) kojoj je pravo ishodište klasna svijest.

Vidljivo je tako instrumentalističko poimanje odnosa politike i zakona u tih autora i shvaćanje prava kao organizacijske znanosti, naročito u Stučke i Višinskog (usp., npr., i sam naslov Stučkinog rada), Ipak, to pitanje teoretičari ranog perioda nisu dovoljno istraživali (osim donekle Razumovskog), a poanta je njihova opredjeljivanje u zalaganju za eliminaciju prava kao i same države. »Radikalno« postavljanje toga problema može se objasniti, premda ne i opravdati, postrevolucionarnim zanosom koji je na obzoru već vidio komunizam. Autoritarne tendencije u praksi, premda naslutive već i tada, čini se da su bile izvan toga vidokruga. Nasuprot tome, u Višinskoga je proces odumiranja države prebačen u tako daleku i imaginarnu budućnost da se može reći kako se taj moment doista i ne respektira — država i pravo tako, zapravo, služe održanju statusa quo. Iz ekstremno optimističke kritike postojećeg sovjetska je teorija prava tako s Višinskim završila u drugom ekstremu — optimističkoj apologiji postojećeg.

Problematika koja se ispituje u tim radovima kompleksna je — tako se ispituju, npr., pitanja (od kojih su tek najvažnija bila prezentirana) metodologije, odnosa prava i ekonomije, prava i politike, prava i ideologije, odnosa prava s državom, subjektivnog i javnog prava, pitanja krivičnog prava i krivičnog zakonodavstva, prava i revolucije itd. — no zamjetna je njihova metodologijska razina s obzirom na to da postavljeni modaliteti pristupa nisu i provedeni, što se naročito odnosi na Pašukanisa i Razumovskog. S druge strane, određena životnost Stučkinog rada ostaje, na žalost, na pragmatikom nivou s obzirom na nedostatnu razinu teorijskog zahvata. No, dijelom se ta nerazvijenost može pripisati i staljinističkom zaokretu koji je onemogućio daljnji rad teoretičara ranog perioda.

Marksistička je teorija prava tako naznačila svoju pojavu s redukcionizmom od kojeg se, uostalom, i danas teško oslobađa. Ta analogna manjkavost pravaca s različitim predznacima (sociologizam i normativizam) upućuje na to da je riječ o bitno istovjetnoj metodološkoj poziciji, a nameće se i pitanje nije li redukcionizam »usud« marksističke teorije prava. Interesantno je stoga barem upozoriti na dva pristupa tom problemu. Tako Nicos Poulantzas (»Povodom marksističke teorije prava« u »Argumenti«, br. 2, 1978) nalazi uzrok tome u oslanjanju svih tih autora na mladog Marxa, tj. u »historicističkom« shvaćanju subjekta. Naime, prema njegovoj interpretaciji ekonomija ili kasna svijest zauzimaju u sovjetskoj teoriji prava poziciju centralnog subjekta koju je u Hegela zauzimao apsolutni duh, a koju je mladi Marx, eliminirajući apsolutni duh, ipak zadržao. Posljedice su da u ekonomističkom pravcu ne postoji specifičan teoretski objekt istraživanja, odnosno da on u Višinskog postoji samo kao ideološki objekt i time posve nepogodan za bilo kakvo razmatranje. Wolf Paul (v. u Tadić: »Filozofija prava«, str. 214 i d.) pak drži da je Pašukanis konzekventno preneo Marxovu metodologiju na pravo, tj. da je sam Marx donekle redukcionist, pa je potrebna stoga marksistička kritika Marxa kao pretpostavka rekonstrukcije marksističke teorije prava.

Međutim, pitanja koja proizlaze iz razmatranja tih teorija ne motiviraju samo na problematiziranje njihova odnosa (kao i odnosa teorije prava uopće) prema Marxu, već i na kontekstualiziranje takvih pitanja unutar one druge, već spomenute, razine socijalnohistorijskog okružja. Naime, javljajući se u periodu NEP-a i dilema koje je to kretanje izazvalo, u državi koja je u to doba još bila eksperiment i koju je na intelektualnom i praktičnom planu obilježavalo traganje za novim, rane teorije prava bile su svojevrsna juridička »ruska avangarda« (poput one umjetničke). No, ta misao — plod izuzetno zanimljive djelatnosti pravnika okupljenih u Komunističkoj akademiji — bez obzira na svoju avangardnu i metodologističku orijentaciju, bila je prožeta spletom historijskih okolnosti vlastitog vremena. Političko-pravni segment kojim su se teoretičari ranog perioda (kao i Višinski) bavili duboko je ukorijenjen u stvarnosti, pa nimalo ne čudi što su njihovi pogledi na pravo uvelike izraz odgovarajuće pravne politike, te da su i oni sami zauzimali istaknuta mjesta u državnom aparatu. Utoliko te teorije nisu samo svjedočanstvo o počecima marksističke teorije prava, već i dokument o postoktobarskoj stvarnosti (naročito o jednom segmentu njezine intelektualne dimenzije), pružajući usput i podatke relevantne za proučavanje razvoja političko-pravnog sistema SSSR-a.

Postaje zbog toga mogućim i zanimljivim takvo historijsko-kontekstualno istraživanje koje bi ispitalo odnos tih različitih pristupa pravu i konkretne prakse, pri čemu je naročito interesantan problem zakonitosti (kao što, primjerice, u nešto »spekulativnijoj« maniri i na širem planu čini Cerroni u »Il pensiero giuridico sovietico«, Roma 1969). Nadalje, otvara se perspektiva daljnjeg ispitivanja veze poratne teorije i prakse u Jugoslaviji s tim koncepcijama prava i njihova mogućeg utjecaja s obzirom na vjerojatnu recepciju (barem) putem akademske prakse. Takvo bi se istraživanje moglo poduzeti, primjerice, u pogledu načela zakonitosti, dinamike i proceduralnih značajki zakonodavne prakse, klasnih kriterija u interpretaciji i sl., dakako imajući na umu i ostale determinante pravno-političkog segmenta u Jugoslaviji.

No, ostavljajući otvorenima sve naznačene mogućnosti, vratimo se neposrednom povodu ovog napisa. Valja, naime, primijetiti da je možda ipak mogao biti dodan i rad nekoga autora nakon Višinskog (npr. Strgoviča, kao što je u cit. »Teorie sovietiche del diritto«), kako bi se time dobio širi pregled sovjetskih teorija prava. Međutim, s obzirom na to da postoje, premda zastarjeli, prijevodi Denisoviča, Golunskog i Strgoviča, ta se neiskorištena prilika i ne ukazuje kao bitni nedostatak, dok je svakako vrijedno uvrštavanje vrlo zanimljivog, a relativno slabije poznatog Razumovskog.

Uzredna se zamjerka može uputiti i »Izabranoj bibliografiji« na kraju knjige, s obzirom na to da u njoj nisu zasebno izdvojeni i uvršteni podaci o većini objavljenih djela Višinskog (premda postoje i u prijevodu, npr. »Teorija sudskih dokaza«, Beograd 1948). K tome, uključeni su neki naslovi koji probleme sovjetske teorije prava tangiraju sasvim usputno, a izostavljeni su neki koji su uvelike tome posvećeni (npr. tematski broj »Marx et le droit moderne« u »Archives de philosophie du droit«, t. XII, 1967; Vladimir Đuro Degan: »Pašukanisovo shvaćanje međunarodnog prava« u »Pregled«, br. 6, 1981; tematski blok »Problemi marksističke teorije prava« u »Argumenti«, br. 2, 1978, itd.).

Navedeni prigovori, međutim, ne umanjuju nedvojbeno pozitivan sud o vrijednosti toga zbornika s obzirom na to što se ona prvenstveno ogleda u stvaranju pretpostavki za komparativni pristup na različitim razinama, a što višeslojno

kontrastni odabir radova dodatno potiče. Značaj ovog izdavačkog poteza, dakle, ne vidimo samo u tome što su stručnoj javnosti predstavljeni slabo poznati originalni tekstovi, već vjerujemo da će to biti i poticaj za obuhvatnije teorijske napore.

Dalibor Čepulo

GESCHICHTE UND GESELLSCHAFT, Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft, Heft 1—4, Göttingen 1986.

Časopis *Geschichte und Gesellschaft* izlazi u tisku zapadnonjemačke izdavačke kuće Vandenhoeck i Ruprecht iz Göttingena. Ovo je dvanaesta godina njegova izlaženja, a u 1986. godini objavljena su 4 broja. U podnaslovu stoji »Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft«, čime se pobliže definira kao časopis za proučavanje socijalne historije.

Već pri samom pogledu na sadržaj časopisa možemo zaključiti da je namijenjen tematskom proučavanju nedavne prošlosti, odnosno periodu dvadesetog stoljeća. Svaki broj ima tematski naziv kojim su obuhvaćeni svi znanstveni radovi sadržaja.

Prvi broj s tematskim nazivom »Nachkriegsprobleme 1918—1924 im Vergleich« donosi ove znanstvene radove: Bernd-Jürgen Wendt u »Vom Interventionsstaat zum Industrieparlament. Ordnungspolitische Vorstellungen in England nach dem Ersten Weltkrieg« (5—33) razmatra problem nastanka korporacijskog sistema u Engleskoj pri čemu analizira utemeljenje »National Industrial Conference« i uzroke neuspjeha korporacijskog eksperimenta u navedenoj periodu; Andreas Kunz u »Arbeitsbeziehungen und Arbeitskonflikte im öffentlichen Sektor. Deutschland und Grossbritannien im Vergleich« (34—62) analizira uzroke društvenih konflikata koji su potresali Njemačku u periodu 1919—1922. godine te Veliku Britaniju 1919, traži uzroke koji su doveli do zaoštavanja društvenih odnosa u te dvije zemlje i reakciju države na probleme vezane uz radničko pitanje; Wolfram Wette u »Die militärische Demobilmachung in Deutschland 1918/19. unter besonderer Berücksichtigung der revolutionären Ostseestadt Kiel« (63—80) govori o uzrocima koji su doveli do demobilizacije na kraju prvoga svjetskog rata, o toku demobilizacije koje je započela prvog dana primirja 11. XI 1918, a završila na sredini veljaše 1919, s posebnim obzirom na proces demobilizacije u Kielu u kojem je potkraj 1918. bilo stacionirano 50.000 vojnika. Drugi broj s tematskim nazivom »Faschismus in autoritären Systemen« sadrži ove znanstvene radove: Armin Heinen u »Faschismus als Reflex und Voraussetzung autoritärer Herrschaft in Rumänien« (139—162) govori o uzrocima nastanka i razvitka fašističkog pokreta u Rumunjskoj s obzirom na stanje u samoj zemlji i na vanjske utjecaje koji su jačali s uzdizanjem fašizma u Italiji, Njemačkoj i Španjolskoj. Prati razvoj fašističke organizacije »Željezna garda« i njen sve veći utjecaj u zemlji; Margit Szöllösi-Janzen u »Horthy-Ungarn und die Pfeilkreuzlerbewegung« (143—182) analizira uvjete postanka mađarskog fašističkog »Pokreta strelastih križeva« i Hortijev režim. Ilustrativna je tabela